

DANGAUS ĮSIVAIZDAVIMAS IR DANGAUS ŠVIESULIŲ KILMĖS MOTYVAI (Baltų ir finougrų mitologijos paralelės)

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Baltų mitologijoje išskirtinę vietą užima naratyvai apie dangaus kūnų sukūrimą, atspindintys archajinį pasaulio, jo atsiradimo įsivaizdavimą. Mitinio universumo vertybių sistemoje dangus – su sakraliuoju jos lygmeniu susijusi plotmė, kurios elementai – dangaus kūnai taip pat buvo gana aukštai kotiruojami, suteikiant jiems dievų, jų atributų ar dangaus dievams artimų mitinių būtybių statusą. Dangaus ir jo elementų kūrimo tematiką atspindi folklore ir rašytiniuose šaltiniuose užfiksuoti siužetai apie Saulės, žvaigždynų, Mėnulio bei jų ypatumų kilmę. Čia bus analizuojami tik Saulės sukūrimo (bei jos „gimimo“ ar „atgimimo“) motyvai, siejant juos iš viso su dangaus įsivaizdavimu. Lyginimams su baltų tradicija ketinama pasitelkti finougrų mitologijos faktus. Nors finougrai ir nėra susiję giminytės saitais su baltais, atstovaudami skirtingoms kalbų šeimoms, vis dėlto jų kultūroje randama analogijų, kurios gali būti aiškinamos kaip tipologinio pobūdžio bendrybės ar kaip etnosų kontaktavimo pasekmė. Baltų ir suomių, estų folkloro ir kai kurios mitologijos bendrumus buvo pastebėjęs ne vienas lietuvių ar mūsų šiaurės kaimynų mokslininkų: Julius Krohnas, Aukustas Robertas Niemis, Oskaras Looirtsas, Elza Kuokarė, Jonas Balys, Norbertas Vėlius, Stasys Skrodenis. Vis dėlto baltų ir finougrų mitologijos paralelės išsamiai nebuvo tyrinėtos. Čia siekiama iškelti kai kurias idėjas, kurios galėtų būti stimulas numatant tam tikrų mitologijos problemų aktualumą. Tokio pobūdžio komparatyvistiniai tyrimai yra reikšmingi visų pirma tuo, kad platesnis aprėpiamas mitinių archaizmų arealas leidžia tiksliau kvalifikuoti jų amžių, prigimtį ir esmę.

Specifiškas baltų mitologijos bruožas yra tas, kad ji yra užsikonservavusi daugiausia folkloriniuose tekstuose: naratyvų pavidalu – proziniuose žanruose, o kartais kaip tam tikri semantiniai stereotipai – poetiniuose kūriniuose, tai yra dainose, raudose. Istoriniuose šaltiniuose duomenų, iš kurių galima spręsti apie dangaus ir jo kūnų adoravimą, aptinkama nedaug. Remiantis rašytiniais šaltiniais galima konstatuoti, kad baltai, be kitų gamtos objektų, garbino Saulę, Mėnulį ir žvaigždes. Apie tai užsimena Petras Dusburgietis (XIV a.), Mikalojus iš Jerošino (XIV a.), Jonas Dlugošas (XV a.),

Enėjas Silvijus Piccolominis (XV a.), Markas Antonijus Kokcijus Sabelikas (XV a.) (BRMŠ p. 333, 344, 358, 367, 546, 566, 591, 595, 606–609). Tiesa, svetimtaučių istorikų liudijimai atspindi suprimityvintą senosios baltų religijos sampratą. Nesuprasdami to respekto gamtos objektų atžvilgiu, jie beveik nepateikė detalesnių komentarų (išskyrus E. S. Piccolomini) apie dangaus kūnų reikšmę baltų pasaulėžiūroje.

Baltų požiūris į dangų iš esmės laikytinas indoeuropiečių mitinės mąstysenos palikimu. Indoeuropiečių mitologijoje dangui, kaip vienam iš tridaliao pasaulio modelio (dangus – antžeminė dalis – požemis) komponentų, skirtas ypatingas dėmesys. Dangus tapatintas su Aukščiausiu panteono Dievu, su Dievu tėvu (senovės indų *Dyāus pitā* ‘Dievas tėvas’, ‘Dangus-tėvas’), kadangi šitaip ir buvo suvokiamas dangus – kaip pasaulį valdanti galia, savo svarba prilygstanti tėvo vaidmeniui indoeuropiečių patriarchalinėje visuomenėje¹. Dangus ir jo dievai įsivaizduoti kaip teikiantys esmines sąlygas žmogaus egzistencijai: šviesą, vandenį – lietaus pavidalu ir tuo būdu nemaža dalimi lemiantys materialinę gerovę bei darantys įtaką dvasinei būčiai. Todėl dangus ir iš jo sklindanti šviesa, taip pat su dangumi susiję meteorologiniai reiškiniai buvo stebimi visais metų laikais ir įvairiu paros metu, o viršuje matomi dangaus kūnai neretai būdavo suasmeninami ir laikomi dieviškomis būtybėmis ar jų ženklais.

Glaudų dangaus ir dievo ryšį patvirtina indoeuropiečių **tʰieu(s)* ‘dievas’ etimologija. Šis žodis siejamas su šaknimi **tʰej* – reiškusia ‘šviesti, spindėti’². Nuo šios šaknies kildinami ir lietuvių *dievas*, latvių *dievs*, prūsų *deiws*. Tad leksikos plotmėje atsekamas neabejotinas baltų dievo sąvokos ryšys su dangumi. Baltų dievą įvardijančiam žodžiui yra giminiškas suomių *taivas*, estų *taevas* ‘dangus’. *Taivas*, *taevas* yra neabejotinas skolinys iš baltų kalbų. Šis žodis pateko pas šiaurinius baltų kaimynus, matyt, tada, kai kurios finougrų gentys, migravusios nuo Uralo ir Pavolgio, jau buvo atsikėlusios prie Baltijos jūros krantų (toji migracija vyko apie 1200 m. pr. Kr.). Gali kilti klausimas, ar patiems finougrams buvo būdingas dangaus kaip dievo įsivaizdavimas, ar tai pas juos atėjo iš baltų. Atsakyti į šį klausimą galėtų padėti kai kurių finougrų teonimų etimologinė analizė. Vienas tokių – Ilmarinenas (*Ilmarinen*). Šis teonimas siejamas su žodžiu *ilma*, reiškiančiu ‘vėjas, audra, oras, giedra’. *Ilma* taip pat gali reikšti ‘dangus’. Udmurtų mitologijoje Ilmarinena atitinka Inmaras (*Inmar*), kuris, manoma, padarytas iš žodžių *in*, *iń*, *im* ‘dangus, oras’. Inmaras udmurtų tradicijoje buvo laikomas dangaus ir oro dievu³. Iš šio teonimo akivaizdaus ryšio su dangumi išeitų, kad finougrai, kaip ir baltai, turėjo dangaus kaip dievo sampratą ir glaudžiai siejo šias sąvokas. Matyt, dėl to visiškai natūraliai baltų kilmės žodžiu, įvardijančiu dievą, finougrų buvo pavadintas dangus (*taivas*, *taevas*).

Kyla klausimas, kuris baltų dievas galėjo reikšti žemę gaubiantį dangaus skliautą ir įkūnijo savyje dangaus kaip Dievo tėvo idėją. Paprastai dievo kaip dangaus vaidmuo religijotyryninukų priskiriamas Aukščiausiam panteono Dievui. Apie lietuvių Aukščiausiąjį Dievą išliko labai nedaug duomenų. Rašytiniuose šaltiniuose užregistruota teonimų, kuriais buvo vadinamas hierarchijoje Aukščiausias Dievas (Nunadievīs, Andajas, *Auxtheias Vissagistis*, Okopirmas), tačiau kadangi apie tais vardais pavadintų personažų konkretų pavidalą bei funkcijas mažai žinoma, daroma prielaida, kad jis atliko *Deus otiosus*, tai yra abstraktaus ir pasyvaus dievo, vaidmenį. Kur kas daugiau faktinės medžiagos išliko apie kitą baltų dievą – Perkūną (latvių

Pėrkons, prūsų *Percunis*), valdžiusį atmosferos reiškinius, griaustinį bei žaibą ir taip pat turėjusį ryšį su dangumi, o pagal kai kurias prielaidas – reiškusį ir patį dangų⁴. Be to, Griaustinio Dievas, glaudžiai susijęs su dangumi, galėjo būti suvokiamas kaip Dievas tėvas. Žinomi tokie Perkūno ir Pėrkono kaip tėvo vaidmenį pažymintys vardai: *Tėtis* ('tėvas'; KlvK p. 111), *Vešas tėvulis* ('senas tėvelis'; BsFM p. 178), *vecais tėvs* (LTdz 7845). Kalbant apie baltų ir finougrų mitologijos paraleles reikėtų paminėti, kad vardas *Perkūnas* yra palikęs pėdsaką finougrų tradicijoje. Suomių velnią įvardijantis žodis *Perkele* laikomas skoliniu iš baltų kalbų, tai – kiek modifikuotas Perkūno vardas. Baltų mitologijos tyrinėjimuose yra išryškėjusi tendencija Griaustinio Dievą laikyti žemesnės hierarchijos už Aukščiausiąjį Dievą, tačiau reiškiamas ir kita pozicija – kad „iš pradžių Dangaus Dievas (= Vyriausias Dievas) ir Griausmo Dievas buvo viena ir ta pati personifikuota būtybė“. Vėliau įvykęs skilimas ir atsiradęs ypatingas audros dievas, kuris buvo subordinuotas Dangaus Dievui⁵. Tiek vienai, tiek kitai prielaidai įrodyti trūksta duomenų. Kol kas galimas tik apriorinis išeities taško nurodytu klausimu pasirinkimas. Tačiau, šiaip ar taip, išties dėmesio vertas yra faktas, kad baltų Griaustinio Dievas turėjęs ryšį su dangumi ir galėjo būti suvokiamas kaip tėvas. Jei dar priimtume prielaidą, kad Griaustinio Dievas kadaise galėjęs užimti Aukščiausio Dievo pozicijas (arba Aukščiausias Dievas, be kitų jam priskiriamų akcijų, vykdė griaudėjimo funkciją), tai atrodytų gana logiška bei pagrįsta keliama mintis, kad Griaustinio Dievo vaizdinyje tam tikru laikotarpiu galėjo būti įkūnyta dangaus kaip Dievo tėvo ideologema.

Taigi baltų mitologijoje išliko dangaus kaip dievo, kaip Dievo tėvo vaizdiny, kaip žmogiškąjį pasaulį gaubiančios šviesos ir jį veikiančios paslaptingos galios samprata. Dangus, viena vertus, buvo įsivaizduojamas kaip nedaloma visuma, kaip viršutinę mitinio pasaulio sferą apimantis dievas, o kita vertus, ši tarsi ir vientisa dangiškoji plotmė buvo daloma, skaidoma, išskiriant joje tam tikrus mitopoetinės sąmonės aspektu reikšmingus objektus – dangaus kūnus (Saulę, Mėnulį, Aušrinę, Grįžulo Ratus, Sietyną), kurie buvo laikomi savarankiškais mitiniais personažais ar jų atributais.

Savitą mitopoetinės mąstysenos žmogaus požiūri į dangų atskleidžia lietuvių ir latvių žodinėje kūryboje išlikę pasakojimai apie dangaus šviesulių sukūrimą. Apibendrintai dangaus ir jo kūnų kilmė retai kada aiškinama, nebent tik pavieniuose tautosakos tekstuose. Be to, pažymėtina, kad kai kurie tokie tekstai buvo sukurti veikiant Biblijai. Iš viso lietuvių ir latvių pasakojamojoje tautosakoje apie pasaulio elementų kūrimą yra nemaža krikščionybės rudimentų, kurie neretai jungiami su senesniais mitiniais motyvais. Tai – įdomūs religijų sinkretizmo reiškiniai, kuriuos susipynusius tarpusavyje ne visada lengva atskirti ir kvalifikuoti.

Lietuvių ir latvių sakmėse aptinkamas siužetas, pasakojantis, kaip buvo sukurta Saulė. Ji nukalama kalvio:

Senais laikais gyveno žmogus kalvis. Tada buvo visur tamsu, naktis ir naktis. Tai šis kalvis nutarė nukalti saulę. Paėmęs blizgančią geležį, kalė kalė ir nukalė per šešerius metus. Tada, užlipęs ant aukščiausios trobos, įmetė ją į dangų.

Ir iki šios dienos ji ten tebestovi⁶.

Agrāk ticēja, ka Dievs licis kalējam uzkalit apaļu ripu. Kalējs uzkalis. Tad Dievs nokrāsojis apaļo ripu zelta krāsā un pakāris to pic debesīm. Tā radusies saule (LTT p. 35).

Latvių sakmėje kalbama, kad Dievas liepęs kalviui iškalti apvalų ritulį. Kalvis iškalė. Tada Dievas nudažė ritulį aukso spalva ir pakabino danguje. Taip ir atsirado Saulė. Abi sakmės sieja kalvio personažas ir jo atliekamas kūrybinis, su kosmogonija susijęs veiksmas – Saulės, kuri paskui perkeliama į dangų, nukalimas.

Saulės nukalimo ir jos įmetimo į dangų motyvas užfiksuotas ir istoriniame šaltinyje – Joano Malalos kronikos intarpe (1261m.). Čia kalvis įvardijamas Teliaveliu (*Телявели*). Jis įrašytas į šiame šaltinyje pateikiamą baltų ir finougrų genčių dievų sąrašą. Kronikos intarpe apie Teliavelį pasakyta, kad jis nukalęs Saulę ir ją įmetęs į dangų (BRMŠ p. 266). Saulės nukalimo motyvo figūravimas ne tik tautosakoje, bet ir viename seniausių patikimu laikomų rašytinių baltų mitologijos šaltinių patvirtina su šia tema susijusių folklorinių siužetų autentiškumą. Nors sakmėse kalvis neįvardytas jokių vardu, tačiau jis identifikuotinas su Teliaveliu jų atliekamos tos pačios kreatyvinės akcijos pagrindu.

Baltų mitinis kalvis kaip demiurgas gali būti gretinamas su suomių ir karelių kalviu Ilmarinenu. Ilmarinenas asocijuojasi su Teliaveliu visų pirma tuo, kad jie abu – kalviai demiurgai, laikomi viršutinės mitinio pasaulio sferos ar su ja susijusių objektų kūrėjais. Teliavelis nukala Saulę, Ilmarinenas – patį dangų (Klvl p. 65). Istoriniuose šaltiniuose Ilmarinenas, kaip ir Teliavelis, pristatomas kaip dievas⁷. Be to, tiek baltų mitinis kalvis, tiek Ilmarinenas pasižymi ambivalentiškumu – ryšiu su opoziciniais mitinio universumo poliais – su dangumi (kuria šią sferą ir jos elementus) ir su požemiu (tai liudija lietuvių kalvio, kaip velnio, vaizdinys ir tai, kad Ilmarinenas savo demiurginę akciją atlieka Pohjoloje) (Klvl p. 64–67). Baltų ir finougrų mitinių kalvių analogijos galbūt ir ne atsitiktinės. Tai turėtų paaiškėti tiriant šiuos personažus ir jų panašumus nuodugniau.

Su Saulės sukūrimo motyvais siejasi šio dangaus šviesulio pagrobimo siužetas, kuris, kaip ir jau nagrinėtasis, gali būti laikomas mito, šiek tiek aptrupėjusio ir transformuoto, fragmentu. Šitoks siužetas užfiksuotas pasakojamojoje latvių tautosakoje ir viename XV a. baltų mitologijos rašytiniame šaltinyje, kuriame atpasakojami kai kurie lietuvių genčių tikėjimai (BRMŠ p. 595).

Latvių sakmėje pasakojama, kad tais laikais, kai dar Dievas su Velniu draugiškai gyvenę, Velnias kartą pasigyres Dievui, jog turi didelių gražumynų bei šviesulių ir parodė paslėptus Saulę ir Mėnulį:

Kaidu reizi Dīvs ar Valnu dzeivojuši draudzeigi. Jī vīns uz ūtru gōjuši cīmūs. Dīvs līlejīs, ka šam asūt daudz labeibas. Valns arī stōstejis sovu bogoteibu. Valns pastōstejis Dīvam, ka šam asūt tik leli skaistumi un gaišumi, ka leidz šam taidus Dīvs naasūt vėl redzējis. Dīvs reizi aizgōjis pi Valna, un Valns jam parōdejis sauli un mēnesi. Dīvs prasejis, lai tūdūt šam pacilōt, vai šī skaistumi asūt arī smagi. Valns arī atļōvis. Dīvs paņēmis sauli lobajā rūkā un mēnesi kreisajā un, kai svīdis sauli, tai tū īsvīdis debesīs; arī mēnesi ar kreisū rūku īsvīdis debesīs. Tai Dīvs atbreivōjis sauli un mēnesi nu Valna, un vėl tagad tī speid debesīs (LTT p. 35).

Pamatęs tuos šviesulius, Dievas paprašė leisti pakilnoti, ar jie yra sunkūs. Gavęs Velnio leidimą, Dievas paėmė Saulę į dešinę, o Mėnesį – į kairę ranką ir įmetė juos į dangų. Šitaip Dievas išvadavo Saulę ir Mėnesį nuo Velnio. Nuo to laiko jie žiba danguje. Sakmės pabaiga leidžia konstatuoti, kad šiuo pasakojimu paaiškinamas Saulės ir Mėnulio atsiradimas danguje. Išskirtina čia tai, kad dangaus šviesuliai

prieš atsiradimą danguje buvo Velnio, požemi ir mirusiųjų karalystę reprezentuojančio personažo, dispozicijoje. Jie buvo šios mitinės būtybės paslėpti bei uždaryti, ir tik Dievas įstengia juos išlaisvinti bei įvesti į dangų.

Lietuvių tautosakoje Saulės pagrobimo motyvas neaptiktas. Tačiau, kaip minėta, tokio turinio siužetas užregistruotas XV a. istoriko ir politinio veikėjo E. S. Piccolominio veikale „*Historiarum ubique gestarum locorumque descriptio*“ (*Įvairių įvykių ir vietų aprašymas*, Venecija, 1477). E. S. Piccolominis Lietuvoje nėra buvęs, žinias apie šį kraštą jis gavo iš vienuolio Jeronimo Prahieškio (Jeronim Jan Silvanus Pražsky, g. apie 1369 m.), platinusio čia krikščionybę. Pasiremdamas šio vienuolio liudijimu, E. S. Piccolominis praneša:

Profectus introrsus aliam gentem reperit, quae Solem colebat, et malleum ferreum rarae magnitudinis singulari cultu uenerabatur. Interrogati sacerdotes, quid ea sibi ueneratio uellet, responderunt olim pluribus mensibus non fuisse uisum Solem, quem rex potentissimus captum reclusisset in carcere munitissimae turris. Signa zodiaci deinde opem tulisse Soli, ingentique malleo perfregisse turrim, Solemque liberatum hominibus restituisse. Dignum itaque ueneratu instrumentum esse, quo mortales lucem recepissent (BRMŠ p. 591).

Šioje ištraukoje pasakojama, kad Jeronimui Prahieškiui keliaujant po Lietuvą buvo aptikta gentis, kuri garbino Saulę ir nepaprasto didumo geležinį kūjį. „Žyniai, paklausti, ką reiškia šis garbinimas, atsakė, jog kadaise ištisus mėnesius nebuvo matyti saulės, kurią galingasis karalius buvo sugavęs ir uždaręs pačiame tvirčiausiame bokšte. Tada atėję saulei į pagalbą Zodiako ženklai. Didžiuliu kūju jie sudaužė bokštą, išlaisvinę saulę ir gražinę ją žmonėms. Taigi esąs vertas pagarbos įrankis, kuriuo mirtingieji atgavę šviesą“ (BRMŠ p. 595).

E. S. Piccolominio užrašytas mitas lietuvių mitologijos tyrėjų nebuvo išsamiau analizuotas, nors tikrai vertas dėmesio, kadangi jo pagrindą sudarančiam naratyvui apie Saulės pagrobimą ir išlaisvinimą randama atitikmenų kitose tradicijose. Šis siužetas, kaip ir analizuotasis, neblogai išplėtotas baltų šiaurinių kaimynų – suomių ir karelių mitologijoje. „Kalevaloje“ kalbama apie Saulės ir Mėnulio pagrobimą. Šie dangaus šviesuliai nusileidžia pasiklausti Veinemeineno skambinimo kanklėmis. Tuomet juos pagrobia Louhë, Pohjolos šeiminkė. Ji, stvėrusi nuo beržo Mėnulį, o nuo pušies viršūnės Saulę, atsigabeno juos į Pohjolą ir paslėpė aukštame akmeniniame kalne. Žemę apgaubė visiška tamsa. Po kiek laiko Ilmarinenas nukala naują Saulę ir Mėnulį, bet negali priversti jų šviesti. Tada Veinemeinenas, sužinojęs, kad dangaus šviesuliai yra Pohjolos kalne, vyksta jų vaduoti. Tačiau jis negali patekti į kalno vidų. Grįžta namo įrankių, su kuriais galėtų atidaryti kalną. Ilmarinenui juos bekalant Louhë, nujausdama grėsmę, išleidžia iš uolos Saulę ir Mėnulį. Šie tuojau pakyla į dangų (Klwl p. 323–341). Pagal kitą šio mito versiją, atpasakotą karelių „Himne apie Saulės išlaisvinimą“ (šį kūrinį E. N. Setälä laiko „švenčiausiu mūsų liaudies poezijos perlu“⁸), primenami laikai, kai visur buvo tamsu. Tada Dievo sūnus (kitose versijose – kalvio duktė) nusprendžia eiti ieškoti Saulės ir Mėnulio, paslėptų Hiitoloje, velnių šalyje. Surasti dangaus šviesuliai išlaisvinami. Saulę įkelia ma į medį, ant vidurinėsios jo šakos, iš kur ji šviečia žmonėms⁹. Mitas yra patyręs krikščionių religijos įtaką, tos įtakos pasekme laikoma Saulės išlaisvintojo transformacija į Dievo sūnų. Kitos šio siužeto versijos Saulės išlaisvintoja – kalvio duktė –

matyt, yra ankstyvesnis už Dievo sūnų personažas. Tai, kad Saulė gali būti išlaisvinama su kalviu susijusios būtybės, patvirtina lietuvių mitas, kuriame Saulė išlaisvinama kūju, tai yra būdinguoju kalvio įrankiu. Jei Saulė sukuriama kalvio, tai atrodytų logiška, kad kalvystės instrumentu šis dangaus šviesulys ir išlaisvinamas. Saulės išlaisvinimas galėtų būti interpretuojamas kaip jos „gimimas arba atgimimas“, tai yra šio dangaus šviesulio funkcijų atnaujinimas.

Taigi baltų mitologijoje Saulės ir Mėnulio pagrobėjas yra požemio mitinė būtybė, susijusi su mirusiaisiais, – Velnias (Saulės nudangintojas gali būti ir karalius), o karelių ir suomių – Louhé, šiaurės šalies, „ano pasaulio“, tai yra Pohjolos, šeimininkė. Vadinas, Saulę ir Mėnulį pagrobia personažai, atstovaujantys mitinio universumo sričiai, kuri asocijuojasi su tamsa ir anapusiniu požeminiu mirusiųjų pasauliu.

Dangaus šviesulių išvaduočiai baltų mitologijoje yra Dievas, Zodiako ženklai su kūju, suomių ir karelių tradicijoje – Veinemeinas, kalvio duktė, Dievo sūnus. Jie sudaro galimybę perkelti dangaus kūną iš tamsos karalystės į jai priešingą – dangaus ir šviesos sritį, kurioje jis gali funkcionuoti – skleisti šviesą viduriniškai, žmonių apgyventai mitinio pasaulio sferai.

Taigi baltų dangaus įsivaizdavimas, turėjęs ryšį su Dievo tėvo idėja, su aukščiausio statuso vyriškąja dievybe, kaip manoma, savo šaknimis siekė dar indoeuropiečių kultūrą. Tačiau reikia manyti, kad šitokia dangaus kaip dievo mitologema buvo gana universali ir paplitusi ne tik indoeuropiečių, bet ir kitose archajinėse kultūrose. Tokios pasaulėžiūros liekanas liudija ir finougrų tradicija. Finougrų tradicijos sąsajos su baltų kultūra beveik netyrinėtos, nors šių kaimyninių, nuo seno bendravusių etnosų santykis išties vertas dėmesio. Tai parodė kad ir čia nagrinėtas dangaus bei jo šviesulių sukūrimo įsivaizdavimas. Baltų ir finougrų sąveika buvo abipusė. Kai ką baltai iš mitinių vaizdinių sferos paskolino savo šiauriniams kaimynams, kita vertus, pastarieji taip pat galėjo daryti įtaką baltų gentims. Neabejojant galima konstatuoti, kad baltų ir finougrų sąveikos jų senosiose kultūrose išaiškiniamas – iš tiesų perspektyvi tyrimų sritis.

¹ Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, т. 1–2. Тбилиси, 1984, р. 791.

² Ten pat.

³ Matti Haavio. Mitologia fińska. Warszawa, 1979, p. 137–138.

⁴ Vladimir Toporov. Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai. V., 2000, p. 103–115.

⁵ Jonas Balys. Lietuvių tautosakos skaitymai, d. 2. Tübingen, 1948, p. 14.

⁶ Kaip atsirado Žemė: Lietuvių etiologinės sakmės. Sudarė ir parengė Norbertas Vėlius. V., 1986, p. 15.

⁷ M. Haavio. Min. veik., p. 136.

⁸ Ten pat, p. 230.

⁹ Ten pat, p. 230–233.

THE SKY IMAGINATION AND THE NATURE MOTIFS OF CELESTIAL BODIES

(Baltic and Finno-Ugric mythological parallels)

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Summary

Narratives about the creation of celestial bodies, which reflect the archaic imagination of the world and its origin, take special place in the mythology of the Balts. The subject matter of the creation of the sky and its elements is reflected in the plots about the genesis of the Sun, the Moon and their peculiarities both in folklore and in other written sources. The article, however, deals only with the motifs of the creation of the Sun (as well as those of its "birth" and "rebirth") with a general reference to the imagination of the sky. The mythological Finno-Ugric data contribute successfully to the comparison of the Baltic tradition.

The imagination of the sky of the Balts is assumed to have had a link with the idea of God Father, the hierarchical masculine god, and such a sky image by its rudiments supposedly dates back to Indo-European culture. However, another supposition is also possible – the mythologema of the sky as god used to be rather universal and widespread not only among the IndoEuropeans but also among other archaic cultures. The remains of the Finno-Ugric tradition testify a similar point of view too.

The motifs related to the cosmogonic myth about the creation of celestial bodies have survived both in Lithuanian and Latvian narrative folklore with a special distinction of the plot about the creation of the Sun. Legends read that this celestial body was forged by a blacksmith and thrown into the sky or hung there. The mythical blacksmith of the Balts, who could be called Teliavelis and, as a demiurge, could be compared to the Finnish and Karelian blacksmith Ilmarinen. This particular association is due to the fact that both of them are blacksmiths-demiurges and creators of the hierarchical top of the mythical world and related objects. Teliavelis makes the Sun, Ilmarinen – the sky itself. Historical sources feature Ilmarinen, like Teliavelis, as a blacksmith. The analogies of Baltic and Finno-Ugric mythical blacksmiths could be unfortuitous and proven by a thorough study of the characters.

The plot of the abduction of this celestial body, which could be considered as a fragment of the myth though slightly crumbled and transformed, is connected to the motifs of the creation of the Sun. Such a plot is evident in Latvian narrative folklore as well as in one 15th-century mythological written source of the Balts which narrates some beliefs of Lithuanian tribes. The story about the abduction and liberation of the Sun is rather well-developed in Finnish and Karelian mythology too.

The link of the Finno-Ugric tradition with the culture of the Balts has hardly been investigated, even though the relationship of these neighbouring and ever communicating ethnic groups invites due attention. This interaction was mutual: the Balts lent some elements from the sphere of the mythic images to their northern neighbours, on the other hand, the latter could also exercise some influence on the Baltic tribes. The revelation of the interaction of Baltic and Finno-Ugric cultures promises to be a very perspective area of research.

www.ilti.lt

Gauta 2001 03 20